

لزوم تدوین فرهنگ آموزشی روسی و فارسی در آداب معاشرت کلامی

دکتر مریم شفق

دانشیار زبان روسی دانشگاه علامه طباطبائی،

تهران، ایران

maryam.shafaghi@mail.ru

واژه‌های کلیدی: فرهنگ‌نگاری، آداب معاشرت، فرهنگ آموزشی روسی-فارسی.

امروزه تدوین فرهنگ واژگان تخصصی که حداقل ارتباط کلامی^۱ را به دست دهد و به تفسیر رفتار ارتباطی^۲ کمک کند و شکست ارتباطی^۳ را آشکار کند و برای آن‌ها توضیحی ارائه دهد، لازم و ضروری است (Черняк, ۲۰۰۸: ۲۳۳). از نظر یو.د. آپرسیان (Ю.Д.Апресян) «ویژگی متمایز فرهنگ‌نگاری معاصر در تحلیل علم فیلولوژی و دانش فرهنگی در مفهوم گسترده آن است» (Несова, Бобрицких, ۲۰۱۸: ۴۴۰). توجه به کاربران فرهنگ واژگان‌های تخصصی و ویژگی‌های فرهنگی ایشان گرایشی نو در نظام فرهنگ‌نگاری است. یکی از نقش‌های مهم فرهنگ واژگان، نقش آن به‌عنوان ابزار کمک‌آموزشی در روند فراگیری زبان خارجی است. چنین فرهنگ‌های واژگانی تحت تأثیر نیاز کاربران آن‌ها تنظیم و تدوین می‌شوند (Трифонов, ۲۰۱۵: ۲۷۶). به‌منظور آشکار کردن نیازهای ارتباطی کاربران، فرهنگ واژگان پیش از هر چیز نیاز به تدوین مشخصات^۴ کاربران دارد. منظور از مشخصات، توصیف کاربران معمول فرهنگ واژگان مقصد بر اساس ویژگی‌های اصلی، نیازها و مهارت‌های زبانی است. هدف در مشخص کردن ویژگی‌های کاربران، ارائه توصیفی درست از ایشان، پژوهش در انگیزش‌های زبانی ایشان و موقعیت‌های احتمالی ارتباط است که ممکن است با آن مواجه شوند. س. تاگر (S. Тагп, ۲۰۱۰) و ای.س. کوداشف (И.С.Кудашев, ۲۰۰۷) ویژگی‌های کاربران را این‌گونه بیان می‌کنند: سطح دانش زبانی در زمینه علمی مورد نظر، آمادگی عمومی زبانی و میزان تسلط در توانش‌های تخصصی فرهنگ واژگان مقصد (Трифонов, ۲۰۱۵: ۲۷۶).

۱. речеvedческий минимум
۲. коммуникативное поведение
۳. коммуникативные сбои
۴. профиль

طبق نظر آ. م. کارپووا، دشواری مؤلفه‌های فرهنگی که لازم است وارد فرهنگ واژگان شوند، به مخاطب آن بستگی دارد؛ اما با توجه به سمت‌وسوی واژه‌شناسی در جنبه عملی و عملکردی کاربرد واحدهای واژگانی، کارپووا معتقد است که امروزه فرهنگ واژگان منبعی از دانسته‌هایی است که برای معاشرت میان فرهنگی برابر ضروری است. به سخن دیگر، فرهنگ واژگان باید به خواننده کمک کند تا فرهنگ و ارزش‌های فرهنگی هر جامعه زبانی را در سطحی بیاموزد که برای ارتباط متقابل در چارچوب ارتباط میان فرهنگی کافی باشد (Ссорина, ۲۴۹-۲۵۰). امروزه آموزش صرف واژگان یا دستور زبان در شیوه‌های نوین آموزش زبان‌های خارجی منسوخ شده است. زبان‌شناسان به تجربه دریافته‌اند فراگیری و به‌کارگیری زبان دوم فقط از راه آموزش این دو مقوله میسر نخواهد شد. در نظر گرفتن نقش فرهنگ و ساختار زبانی مقصد برای زبان‌آموزان بسیار مهم است. بدون در اختیار داشتن چنین دانشی ارتباط کلامی موفق حاصل نمی‌شود و فقدان این دانش می‌تواند به شکست ارتباطی منتهی شود. لازم است زبان‌آموزان با سلسله‌مراتب اجتماعی جامعه گویشور زبان مقصد، راهکارهای اظهار ادب و شکسته‌نفسی و مانند آن در جامعه کلامی آشنا باشند. در پی پدیدار شدن این شاخه از زبان‌شناسی که به زبان‌شناسی معاشرت شهرت دارد، زبان‌شناسان کوشیده‌اند فرمول‌های موقعیت‌های مختلف کلامی خطاب، سلام، خداحافظی، دعوت، سپاسگزاری، معذرت‌خواهی، پیشنهاد را با توجه به سلسله‌مراتب سنی، موقعیتی و اجتماعی، جنسیتی و مذهبی طبقه‌بندی کنند. چنین طبقه‌بندی‌هایی با دو هدف در زبان‌های مختلف انجام می‌گیرد: نخست، تدوین فرهنگ واژگان با هدف آموزش زبان دوم. عموماً پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه ابتدا به تدوین کتاب‌های آموزشی و در پی آن به تنظیم فرهنگ‌های لغت می‌انجامد؛ دوم، تدوین فرهنگ‌های تفسیری درون یک زبان که به توضیحات بافت فرهنگی، نمونه‌های کاربرد، تفاوت‌های سبکی و معانی می‌پردازد. لزوم تدوین هر دو نوع فرهنگ واژگان نامبرده، تحت تأثیر پدیدار شدن نگرش و شاخه‌ای نو در دانش زبان‌شناسی ایجاد شده است.

تفاوت ساختار فرهنگی گویشوران روسی و فارسی و در پی آن ابزار زبانی که در دو زبان برای شکل‌گیری موقعیت‌های مختلف کلامی در دو زبان به کار می‌رود، لزوم توجه به این موضوع در روند آموزش را موجب شده است. برای نمونه، تفاوت ساختارهای زبانی خطاب رسمی یا دوستانه در دو محیط کلامی روسی و فارسی قابل توجه است؛ بسامد کاربردی کنش گفتاری، معذرت‌خواهی و سلام در محیط کلامی ایرانی بسیار فزون‌تر از محیط کلامی روسی است. در فرهنگ ایرانی از معذرت‌خواهی در بسیاری موارد برای نمایش موقعیت‌های اظهار ادب استفاده می‌شود و بسیاری تفاوت‌های دیگر فرهنگی که موجب گزینش واحدهای مختلف زبانی در یک موقعیت کلامی می‌شود.

گفتنی است در حوزه کنش‌های گفتاری زبان روسی «فرهنگ تفسیری آداب معاشرت روسی» نوشته آ. گ. بالاکای (Балакай, ۲۰۰۴) بزرگ‌ترین و ناب‌ترین مرجع موجود در این حوزه در فرمول‌های کنش‌های گفتاری مختلف در زبان روسی به حساب می‌آید. این اثر در پی نگارش پایان‌نامه فوق دکتری او با عنوان «آداب معاشرت کلام روسی و اصول فرهنگ‌نگاری آن» (Балакай, ۲۰۰۲) نگاشته شده است.

با هدف رفع نیاز بُعد آموزشی در ارتباط با فرمول‌های کنش‌های گفتاری در زبان روسی به خارجی زبانان نیز کتاب‌های آموزشی فراوانی تاکنون نگاشته شده است که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: ن.ای. فارمانفسکایا (Формановская, ۲۰۰۹)، آ.آ. آکیشینا، ن. ای. فارمانفسکایا (Акишина, Формановская, ۱۹۷۸)، آ.آ. آکیشینا (Акишина, ۲۰۱۳)، ای. آ. استرین (Стернин, ۱۹۹۶)، آ. ل. ماکسیمووا (Максимова, ۲۰۰۵) و بسیاری دیگر.

امروزه جای تدوین فرهنگ واژگان مشابه در زبان فارسی چه با هدف آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و چه در تنظیم و تدوین فرهنگ تفسیری زبانی در کنش‌های گفتاری و آداب کلام فارسی در پژوهش‌های زبان‌شناسان ایرانی بسیار خالی است. هرچند مطالعات و پژوهش‌های متنوع و پراکنده‌ای در این حوزه در زبان فارسی تاکنون صورت گرفته است، لیکن به دو دلیل نقص در آن دیده می‌شود: نخست آنکه غالب این پژوهش‌ها در چارچوب مقالات علمی و پایان‌نامه ارائه می‌شوند و از همین‌رو لازم است انسجامی برای گردآوردن داده‌های آن‌ها در چارچوب فرهنگ واژگان صورت پذیرد و دوم آنکه بخش اعظمی از پژوهش‌های حوزه زبان‌شناسی به‌صورت عام و زبان‌شناسی معاشرت به‌صورت خاص در ایران به زبان انگلیسی که زبان علمی محافل زبان‌شناسی است، نگاشته شود و این مانعی بزرگ در خوانش آن به حساب می‌آید.

تدوین فرهنگ واژگان تخصصی به شکل کتاب آموزشی برای فارسی‌زبانانی که روسی می‌آموزند، مستلزم انجام دو گام در انجام پژوهش‌های زبانی در حوزه زبان مادری زبان‌آموزان و زبان مقصد است: در گام نخست باید زبان‌شناسان و زبان‌دانانی در حوزه زبان فارسی در صدد تدوین فرهنگ تفسیری و فرهنگ آموزشی زبان فارسی به خارجی‌زبانان برآیند تا در گام بعدی پژوهشگران زبان روسی در ایران بتوانند نه بر پایه حس تجربی خود در زبان مادری، بلکه بر پایه ساختارهای زبانی به‌دست‌آمده توسط زبان‌شناسان به تدوین کتاب‌های آموزشی با محوریت مقایسه فرمول‌های کلامی کنش‌های گفتاری مختلف در زبان‌های روسی و فارسی دست بزنند.

References

منابع

1. Акишина А.А. (2013) Русский речевой этикет: Практикум вежливого речевого общения: Учебное пособие.-М.:Либроком
2. Акишина А.А., Формановская Н.И. (1978) Русский речевой этикет. Учебное пособие для студентов-иностранцев. М.: Русский язык
3. Балакай А.Г. (2004) *Толковый словарь русского речевого этикета*. М.: Астрель; АСТ; Транзиткнига
4. Балакай А.Г. (2002) *Русский речевой этикет и принципы его лексикографического описания*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Новокузнецкий государственный педагогический институт
5. Дамбуев И.А. (2011) *Современная лексикография: статус и направления развития*. Вестник Бурятского государственного университета. С. 16-21
6. Максимова А.Л. (2005) *10 уроков русского речевого этикета*. –СПб.: Златоуст

7. Несова Н.М., Бобрицких Л.Я. (2018) *Представление словаря с теоретической и учебной лексикографии*. Вестник РУДН. Vol. 9 No 2 439—450.
8. Ниссен В.Ю., Карасева Т.В. (2019) *Русский речевой этикет*. Учебное пособие.-М.: Флинта
9. Ссорина М.С.(2008) *Концепции лексикографирования культуры в контексте актуальных проблем лексикографии*. Вестник Челябинского государственного педагогического университета . 248-255
10. Стернин И.А. (1996) *русский речевой этикет*.-Воронеж
11. Трифонов А.С. (2015) *Составление профиля пользователя и его влияние на словарную статью двуязычного учебного терминологического словаря*. Вестник Брянского государственного университета. С. 276-281
12. *Формановская Н.И. Речевой этикет в русском общении. теория и практика*.-М.: ВК. 2009
13. Черняк В.Д. (2008) *Современная лексикография и речевая культура*. СПб.: Записки Горного института. Т. 175. С. 232-233.